

У. Огієнко

Укр. мова
як мова
Богослужбови

9540.

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНЬСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

№ 2.

ПРОФ. І. ОГІЄНКО.

Українська мова як мова Богослужбова.

ПРАВО ЖИВОЇ МОВИ БУТИ МОВОЮ ЦЕРКВИ.

✱

✱

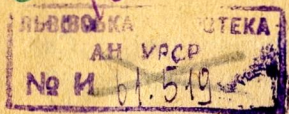
1 9 2 1.

✱

4(с)У Ш141.4.0 + Ш121(24u)

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА
ВИПУСКАЄ ТАКІ КНИЖКИ:

1. Прохання до Патріярха Царгородського благословити Автокефальну Українську Церкву. 1921 р. 14 ст. Ціна 10 м. п.
2. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська мова як мова богослужбова. Права живої мови бути мовою церкви. 1921 р. 32 ст. 40 м.п.
3. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська вимова церковно-слов'янського богослужбового тексту. Правила і зразки вимови. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м. п.
4. Закони Української Народньої Республіки про Українську Автокефальну Церкву.
5. Проф. І. ОГІЄНКО. Український православний молитовник. 1921 р. 64 ст. 30 м. п.
6. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву Українську. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м.
7. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва знищила волю друку Києво-Печерської Лаври. 1921 р. 16 ст. 25 м. п.
8. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська Автокефальна Церква, її завдання і організація.
9. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковне життя в Європі за останні роки.
10. Літургія св. Іоанна Золотоустого, переклав з грецької на українську мову Проф. І. ОГІЄНКО.
11. Проф. І. ОГІЄНКО. Світовий рух за утворення живої народньої національної церкви. 1921 р. 52 ст. 40 м. п.
12. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковні братства і їх історія.
13. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські церковні братства, їх організація і завдання.
14. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковний рух на Вкраїні.
15. Проф. В. БІДНОВ. Церковна справа на Вкраїні. 1921 р. 48 ст. Ціна 40 м. п.



УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК МОВА БОГОСЛУЖБОВА.

ПРАВО ЖИВОЇ МОВИ БУТИ МОВОЮ ЦЕРКВИ *).

I.

Церква Українська, в час свого офіційного заснування в X віці, прийняла всі свої книжки богослужбові від болгар. Ці книжки, виготовлені рівноапостольними братами Кирилом і Методієм та їхніми учнями, писано було македонським наріччям давнь-болгарської мови (пізніше цю мову було названо церковно-слов'янською мовою).

Велична праця св. братів була працею не зовсім звичайною в обіході тодішньої церкви. В той час поширено було думку, якої міцно тоді трималися (особливо в західній церкві), ніби Бога славити можна тільки одною з трьох мов: грецькою, латинською та жидівською (бо на цих мовах була табличка над розп'ятим Христом). Проте св. брати були іншої думки; додержуючись науки апостола Павла, що „в церкві краще сказати п'ять слів зрозумілих, корисних й для інших, аніж силу слів чужою мовою“ (1 Кор. XIV, 19), Кирило

*) Стаття ця—це лекція, що її було читано для духовенства в Кам'янці - Подільському 10-го жовтня 1919 року. На жаль, в той час лекція ця була значно більшою, бо мала багато фактичного матеріалу, якого тепер я не маю під руками.

та Методій дали слов'янському народові і Св. Письмо, і Богослужбові книги в його рідній, всім зрозумілій живій мові.

За політичних міркувань тодішні князі церкви, єпископи німецькі, зняли проти святих братів похід, дуже зашкодили всій праці їхній і таки добилися суду над церковними реформаторами...

Але історія посміялася з ворогів Служби Божої живою мовою: праця Кирилова міцно прищепилася, і от уже минула тисяча років, як більша частина слов'ян славить Бога слов'янською мовою.

Давне-болгарська мова, на яку було перекладено з грецької мови св. Письмо та богослужбові книжки для слов'ян, в свій час, в IX віці, була мовою досить зрозумілою всім слов'янським народам. Проте ще в час заснування української церкви, в X віці, ця мова мала вже тоді свої власні риси, відмінні від живої мови української; скажемо, в болгарській церковній мові було мракъ, градъ, єлень, пешть, а в мові українській ці слова тоді вже бреніли: морок, город, олень, печь.

З плином часу живі слов'янські мови набували все більшої та більшої різниці одна від одної. Богослужбова мова ще з IX віку стала й мовою літературною у всіх православних слов'ян; до мови літературної потроху пробивалася й жива народня мова, і ми бачимо, як помалу ця літера-

турна мова починає рїзнитися від мови церковної. І уже в XII-XIII віці давне-слов'янська літературна мова різко ділиться на „ізводи“ — болгарський, сербський, український (київський) і московський (північно-руський): у кожного з цих слов'янських народів, зза впливу живої мови, повстають свої відміни, свої характерні мовні ознаки. Ці мовні рїзниці на XII-XIII вік набувають такої вже сили, що спеціаліст легко опреділить ту чи іншу територіальну приналежність давньої пам'ятки.

Та ж сама рїзниця, що повстала в живих мовах сербській, болгарській, українській і московській, ця ж рїзниця в XII-XIII віці була вже і в мові церкви, про що ясно свідчать богослужбові книжки того віку. А де далі рїзниця ця все збільшувалась, а мова церковна все більше та більше відріжнялася від мови живої. І дійшло до того, що в XIV віці церковна мова постільки відстала вже від живої, що її довелося „підживити“, щоб вона була більше зрозумілою для народу... Так повстала поволі ново-церковно - слов'янська мова.

Але на цьому справа не скінчилася. Церковна мова все старіла, а жива все більше та більше вимагала собі відповідних прав. З XVI віку скрізь на заході Європи розпочинається рїшуча реакція проти старої, народу незрозумілої церковної мови. Теж саме бачимо і в нас на Україні—в XVI і XVII ві-

ці йде в нас ціла низка перекладів св. Письма на українську мову, по церквах виголошуються проповіді українською мовою, в церкві відбуваються різні читання (напр. синаксаря) тею ж мовою¹⁾.

Щоби пристосувати церковну мову до народнього розуміння, її постійно латають, постійно відживляють,—потроху замінюють незрозумілі слова живими, міняють застарілі граматичні форми на більш живі. Такі зміни йдуть без перерви з XIV віку, а в віки XVII, XVIII і XIX відбуваються навіть дуже часто. В результаті цих постійних змін ми й маємо ту церковно-слов'янську мову, якою тепер служать в церкві на Москві й на Україні.

При Синодальних друкарнях була спеціальна комісія, що стежила за друкуванням богослужбових книжок. Комісія ця в останні часи дуже часто „упрощала“ церковно-слов'янський текст, замінюючи незрозумілі церковно-слов'янські слова на московські; так потроху церковно-слов'янський текст міняли на московський.

Таким чином я стверджую безперечний факт, що мову церковну, мову церковних книжок постійно міняли, і що в зміні цій нема нічого проти-

¹⁾ Див. про це докладніше Проф. Огієнко. „Історія української мови. Том I. Вступ до Історії української мови. Курс лекцій, читаних в Кам'янець-Подільськiм Державнiм Українськiм Університетi“, вийшло 88 ст. великого розміру; 1919—1920 рік.

церковного або протиканоничного: це єсть звичайна вимога живого життя.

До цього треба додати, що можливі, і потроху вони й відбуваються, і редакційні зміни книжок богослужбових і св. Письма з вимог науки, хоч би вже і зза того, що, скажемо, тепер вже відомо більше 3800 ріжних кодексів Нового Завіту, в яких вже занотовано значних одмін (варіантів) більше 150.000...

II.

Текст богослужбових книжок протягом віків постійно міняли, наближуючи його до вимог живої мови.

Покажу на прикладах, як сильно відрізняється теперішній богослужбовий текст від давнього. Ось приклади з Служебника (православного), надрукованого в Стратині в 1604 р.: Боже, оцѣсти мя ст. 5; Пречистому ти образу поклоняємся 6; о благораствореніи воздуха 72; христіанскыя кончины живота нашего безстрашны, непостыдны, мирны, и добраго отвѣта, иже на страшнѣмъ судищи... 134; Вѣрую въ единого Бога... рожденна а не сътворенна... насъ ради челоувковъ, и за наше спасеніе... и въплътившася... распята... судити живымъ и мертвымъ... егоже царствію нѣсть конца... 138—141; исплѣнь небо и земля славы его 147; Господи, иже пресвятыи духъ

въ третій часъ апостоломъ пославъ 156; славнѣй-
шую безъ разсужденія серафимъ, сущую бого-
родицу тебе величаемъ 162; хлѣбъ нашъ насущ-
ный дайже намъ днесъ 176; днесъ, сыне божій, при-
частника мя нынѣ приими, не имамъ бо врагом тай-
ны твоя повѣдати 197; спаси, Боже, люди своя
206; да исполнятся уста наша пѣнія ти Господи
208; О миръ всего мира, и благосостояніи святыхъ
божіихъ церквей и съвокупленіи всѣхъ
Господу помолімся 431; прочее лѣто живота на-
шего... 444 і т. п.

А ось приклади з Служебника 1629 року,
надрукованого в Київській Печерській Лаврі:
„Въходитъ іерей въ Церковь, и совокупивъ-
ся съ діакономъ, творита вкупѣ поклоненія 105;
во вѣки вѣкомъ 4. 43. 62. 65. 88; еще молимся
о... предстоящихъ людехъ, и чающихъ яже отъ
тебе 31. 24; ангела мира 32. 91; добрыхъ и по-
лезныхъ душамъ нашимъ, и смиренія міру 33.
48; за молитвъ святыхъ отецъ нашихъ 58. 99;
Благосердія двери отверзи намъ... но да изба-
вимся тобою отъ обстояній 107; Препояши ору-
жіе твое по бедрѣ... и напязи, и спѣй, и цар-
ствуй 114—115; Иже херувимы тайно образующи,
и животворящей Троицы трисвятую пѣснь прино-
сящи, всякую нынѣ житейскую отвержѣмъ пе-
чаль: яко царя всѣхъ под'емлюще... 39 ч. II; тог-
да благоволиши въ жертвѣ правды, тогда възло-

жят на олтар твой тельця 44; и славнѣйшую безъ сосужденія серафим“ 65 і т. и.

Як бачимо, зміна мови богослужбового тексту з плином віків, і виправлення його єсть річі звичайні. Змінялася, як ми знаємо, й сама Літургія: першу Літургію св. апостола Якова скоротив в середині IV-го віку св. Василій Великий, а цю скорочену Службу в кінці того ж віку ще більш скоротив св. Іоан Золотоустий.

III.

Вживання живої зрозумілої мови в церкві єсть звичайна річ, річ, що ще з менту повстання християнства освячена церквою. Св. Письмо не тільки не забороняє живої мови в церкві, а навпаки—вимагає й рекомендує її.

Ось цьому докази.

Ісус Христос, посилаючи своїх Апостолів на проповідь, заповідав їм: „Ідіть же, навчайте всі народи, хрестячи їх во ім'я Отця і Сина і Святого Духа“, Матвій XXVIII, 19. „Ідіть по всьому світові й проповідуйте Євангелію усій тварі. Хто увірує й охреститься, спасений буде... А знаки віруючим такі будуть: говоритимуть мовами, Марко XVI, 15—17. Чи ж можна виповнити цю заповідь Христову, не проповідуючи народам їхньою живою мовою?

Святий Апостол Лука в своїх Діяніях Апо-

столів дуже виразно висловив цю ж саму думку. І зійшли в день 50-й язики на Апостолів. „І сповнилися всі Духом Святим, і почали говорити ріжними мовами, як їм дух давав промовляти. А перебували в Єрусалимі Юдеї, мужі побожні, з усякого народу, що під небом. Коли ж повстав той голос, зійшлося множество й стрівожилися, бо кожен з них чув, що вони його мовою говорять. І дивувалися всі та чудувалися, кажучи: чи не всі оце ті, що говорять, галилейці? І як ми чуємо кожний з нас нашу мову, в якій родилися?... Ми чули, як вони говорили нашими мовами про великі Божі діла“... Діяв. II, 4—11. Другим разом, коли Ап. Петро проповідував, „найшов Дух Святий на всіх, що слухали слова. І здивувалися вірні... що й на поган вилилася ласка Духа Святого. Бо чули їх, що говорили мовами й величали Бога“. Д. X, 44—46. В іншому місці охрестив ап. Павло багато народу „і як положив на них Павло руки, зійшов на них Дух святий, і говорили мовами, й пророкували“ Д. XIX, 6.

Апостол Павло в листі до Колосян I, 23 пише: „не відступаєте ви від надії Євангелії, що її ви чули проповідану всьому сотворінню піднебесному“.

Апостол Іоан в своїм Апокаліпсисі часто пише про те ж саме: „Господи... Ти, був убитий і відкупив єси нас Богові своєю кров'ю з усякого

покоління, і язика, і народу, і чужинців, і зробив еси їх нашому Богові царями і священниками, і царюватимуть на землі“, V, 9—10. „Поглянув я... і ось великий натовп, якого ніхто не міг почислити, з кожного народу, і поколінь, і людей, і язиків, що стояли перед престолом і перед Агнцем, зодягнені в одежі білі, а пальмові вітки в руках їхніх, і кликали великим голосом, кажучи: Спасіння нашому Богові, що сидить на престолі“, VII, 9—10. „І казали мені: мусиш знову пророкувати чужинцям, і народам, і язикам, і многим царям“, X, 11. „І бачив я іншого ангола, як летів через середину неба, і мав вічну Євангелію, щоб благовістити мешканцям землі, і кожному народові, і поколінню, і язикові, і людюві“, XIV, 6...

Але найвиразніше й більш рішуче про необхідність живої мови в церкві навчає Апостол Павло в своїм першим посланні до Коринфян; про це він говорить в гл. XII, XIII, і XIV. Наведу деякі місця. „Одному дається Духом слово мудрости... іншому різні язики, іншому виклад мов“, XII 10. „А Бог установив в церкві... різні мови“, XII, 28. „Хто говорить незрозумілою мовою, не для людей говорить, але для Бога, бо ніхто його не розуміє... хто говорить незрозумілою мовою, той буде себе... Коли я говоритиму вам незрозумілою мовою, то який принесу вам пожиток?... І навіть коли труба подаватиме неясні звуки, то хто готу-

ватиметься до бою? Так само й ви, коли почнете говорити незрозумілою мовою, то як же познають, про що ви говорите? Ви говоритимете на вітер... Багато в світі різних мов і кожна з них має свої звуки. Коли я не розумію значіння слів, то я буду чужинцем тому, хто говорить, і він мені стане теж чужинцем... Хто говорить незрозумілою мовою, нехай молиться про дар пояснення, бо коли я молюся чужою мені мовою, то хоч дух мій і молиться, проте ж розум мій остається без плода... Що ж робити? Буду молитися духом, буду молитися так, щоб і другі мене розуміли... Бо коли ти благословлятимеш духом, то той, що мови не розуміє, як скаже „амінь“ на твоє подякування? Бо він же не розуміє, що ти говориш... Ти добре дякуєш, але ж другий не будується. Дякую Богові моєму, що я більше од всіх говорю мовами. В церкві краще сказати п'ять слів зрозумілих, корисних й для інших, а ніж силу слів чужою мовою“... XIV, 2, 4, 6, 8—11, 13—19.

Додам до цього, що й в Старім Завіті знаходимо тіж самі думки; див. Ісаія II, 3; XI, 9, 10; IX, 3, 4; Іез. XVII, 23; Пс. LXXI, 11. Отці церкви зазначають, що в старі віки Богослуження правилося в різних мовах; див. Іриней I, 10; Августин, пс. 44, 24, Василій Великий і інші.

Як бачимо, Письмо святе виразно свідчить

не тільки про можливість вживання живої мови в церкві, але й про необхідність цього.

IV.

Історія з'явлення перших текстів св. Письма виразно свідчить нам, що в перші віки християнства всі церкви вживали живої мови.

Святе Письмо Нового Завіту писане було для простого люду і мало перш над усе практичну ціль, тому воно мало бути зрозумілим для всіх; і справді,—книжки Нового Завіту написано не класичною грецькою мовою, а мовою народною, зрозумілою для широких верств громадянства (тільки Євангеліст Матвій написав свою Євангелію мовою тогочасних жидів, цеб-то палестинсько-арамійською, а не давнє-жидівською, але через якихсь 20 років цю Євангелію було перекладено на грецьку мову; жидівський оригінал загинув).

Класична грецька мова (діалект аттицький) в вік апостольській вже не мала широкого поширення; мовою народною, мовою широкого громадянства було тоді так зване **koine**, в якому переважав діалект народній, дорицький. От цим народнім діалектом, а не літературною грецькою мовою, і написали Апостоли своє св. Письмо. Словник Нового Завіту має рівно 5500 слів; з них 3000 слів з язика грецького класичного, а 2500

з мови народньої: таким чином відношення класичної мови до народньої в Новому Завіті як 6: 5. Теж саме треба сказати й про граматичні форми,—їх дуже багато з мови простонародньої, а не з класичної літературної грецької мови. Складня (синтаксис) Нового Завіту проста, народня, пристосована до розуміння простого люду. Таким чином перша церква Христова своєю богослужбовою мовою мала не літературну, а просту живу народню мову ¹⁾.

В теперішній час в Єгипті знайдено багато старих папірусів і черепків з написами грецькою мовою з того ж часу, як і книжки Нового Завіту. Мова цих забутків старовини ясно доказала, що апостоли писали св. Письмо для простого люду простою живою зрозумілою мовою.

Переклад Старого Завіту з жидівської мови був зроблений через 70 (точніше 72) толковників теж на мову грецьку народню, а не класичну. Було багато жидів, що жили поза Палестиною, і вже не розуміли старої жидівської мови, — вони говорили народньою грецькою мовою. От для заспокоєння релігійних потреб цих жидів і був зроблений переклад Старого Письма на Грецьку народню мову ²⁾. Єсть відомости, що навіть в Па-

¹⁾ Blass. *Grammatik des Neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen. 1902 p., вид. 2.

²⁾ Helbing, *Grammatik der Septuaginta*, Göttingen. 1907.

лестині на свято Пурим читали св. Письмо для тих, що не розуміли по-жидівському, в мові грецькій.

З часу Олександра Македонського дуже багато жидів перейшло до Єгипту, а саме до ново збудованого міста Олександрії, і тут прийняли культуру й мову грецьку. Вони вірно додержували закону Мойсєєвого, і не могли залишитися без св. Письма. По-жидівському вони вже не розуміли, а тому постаралися про вірний переклад св. Письма на грецьку мову, який і зробили з початку III в. до Р. Х. Так повстав так званий Олександрійський канон св. Книг.

Перші два віки християнство ширилось в народній грецькій мові,—як в Греції, так і в Римі і в інших місцях. Св. Павло свій лист до Римлян, а св. Марко свою Євангелію, що призначена була для Римлян, писали в мові грецькій. Але грецька мова поза Грецією не була зрозумілою для простого народу, а тому вже з II віку по Р. Х. появляються переклади св. Письма на різні тогочасні живі мови.

Християне, що жили в північній Африці, а також й по селах поза Римом, говорили народньою латинською мовою й офіційної у них грецької мови не розуміли, або мало розуміли. От зза цього дуже рано повстали переклади Письма св. на латинську мову (ще в половині II в. по Р. Хр.) і ця ж мова увійшла й до їхньої церкви (протягом

перших двох віків по Р. Х. церковною мовою в Римі була мова грецька).

Мова ця знов таки не була клясичною латинню,—це була *lingua rustica*, проста народня мова, якою говорив простий нарід на провінції (приблизно, це мова Єннія і Плавта). І пізніше, ці ж старі переклади, *Vetus Itala*, лягли в основу праці Ієроніма в кінці IV-го віку по Р. Хр. (*Vulgata*, яка теж має досить елементів народньої мови) ¹⁾.

Перші Отці церкви дбали найбільше про поширення християнства, для чого завжди користувалися живими тогочасними мовами, на які перекладали Письмо Святе, і які заводили й до церкви, правляючи ними богослуження. Так вже в половині III-го віку по Р. Хр. з'являються переклади св. Письма і Служб Божих на коптську мову (мова давнього Єгипту). Копти, хоч в більшості й розуміли грецьку офіційну мову, проте заводити її до своєї церкви не захотіли, як чужої їм, — релігійною мовою їхньою стала з III в. рідна їм коптська мова (переклади св. Письма було зроблено навіть на 5 коптських діалектів).

І після цього довгою низкою йдуть переклади св. Письма на різні живі тогочасні мови. Християнство ширилося виключно в живій мові, і ніяких обмежень в цьому спочатку не було. В кінці

¹⁾ R ö n s c h, *Itala und Vulgata, das Sprachidiom der urchristlichen Itala und der katolischen Vulgata*. Marbourg, 1875.

IV-го віку з'явилися переклади на мову ефіопську (абисинську), теж народню, а не літературну; в початку IV-го віку з'являється переклад гоцький; в середині того ж віку св. Письмо було перекладено на мову вірменську; між VI і VIII в. — на мову грузинську (грузини до того часу користали з перекладів вірменських); в VII віці — на мову сирійську (крім давнього сирійського перекладу т. з. Пешито, з II в.) і арабську. І т. д.

Всі ці переклади повставали з великого бажання вірних чути слово Боже в рідній, зрозумілій їм мові. Церква грецька в старі віки ніколи не ставала на дорозі живій мові, — навпаки, вона ширила християнство тільки живою мовою, Богослуження заводила також зрозумілою мовою. Так грецька церква зробила, як відомо, і серед слов'ян, що в IX віці прийняли від неї християнство.

В старовину взагалі більше дбали про те, щоб Богослуження було зрозумілим. Зазначу тут ще слідуюче. Євреї, після Вавилонської неволі, потроху втрачали знання своєї мови давньої жидівської і почали вводити в свої богослуження мову живу араміїську, чи халдейську. Призначені до читання уривки св. Письма читалися по суботах все-таки в мові давній жидівській, але прищепився звичай, щоб оден з присутніх перекладав прочитане зрозумілою араміїською мовою. Спочатку ці пояснення (таргуми)

були усними, а потім їх було записано. — Так само жива арамейська мова потроху, але досить помітно, входила й до тих книг св. Письма, що їх було написано після Вавилонської неволі жидівською мовою.

Часто й папи римські не забороняли живої мови в церкві. Так, р. 880-го папа римський Іоан VIII в листі до моравського князя Святополка писав: „Бог, що створив язик єврейський, грецький, римський, створив і всі інші язики на свою славу й похвалу“. А папа Інокентій IV р. 1248 в справі слов'янської богослужбової мови написав: *sermo rei, et non res est sermoni subiecta* ¹⁾.

У.

Христос заповідав нам ширити науку Його, нести Євангелію цілому світові, всім народам (Мт. XXVIII, 19; Мр. XVI, 15—17). Як же виконати цю заповідь Христову, коли не проповідувати слово Боже живою народньою мовою? Тому всі, хто противиться заведенню богослуження живою народньою мовою, противляться заповіді Христовій, це вороги Христові...

Через переклади на живі народні мови св. Книги Старого Завіту, що їх писано було в мові жидівській, відразу розійшлися по греко-римсько-

¹⁾ Див. N. Nilles, *Innocenz IV und die slawisch-slawische Liturgie*. „Zeitschrift für katholische Theologie“ 1900 р. ст. 66—90, Innsbruck.

му світі, а потім і по всьому світові. З ХУ-го віку, після винайдення друку, переклади св. Письма почали множитися й розходитися в небувалому до тої пори числі. Реформація настирливо кинула гасло, щоб св. Письмо було в народній мові, і гасло це прийняли всі народи цілого світу.

Французські переклади св. Письма розпочинаються з XI-го віку (Псавтир), а в XIII в. вже було перекладено цілу Біблію; надруковано її р. 1530. Італійці мають друкований переклад з 1471 року. В 1478 р. вийшла з друку гиспанська (діалектом каталонським) Біблія; під кінець ХУІІ-го віку появилися переклади португальські.

Англійські переклади Біблії (частини) розпочинаються з XIII-го віку; Вிகлеф коло р. 1380 переклав цілу Біблію (по Вульгаті) на англійську мову; друкована Біблія з'являється в Англії з 1611 р. Ірляндці мають свої переклади книг святих з XIV в., друковані з 1602 р. На німецькій мові св. Письмо відоме з 1405 р.; в друку з 1466 р.

Слов'янські переклади св. Письма розпочинаються досить рано. Чехи мають свої переклади з XIV в., в друку з 1475 р. Поляки з XIV в. мають в своїй мові Псавтир; в 1552 р. виходить в польській мові Новий Завіт, а р. 1561—ціла Біблія. З 1590 р. відома Біблія в мові литовській. Хорвати мають свій переклад з р. 1613; Словинці—з р. 1555; Білоруси—з 1580 р.



Українці йдуть поруч з передовими слов'янськими народами і мають свій переклад Нового Завіту ще з 1556 р. (Пересопницька Євангелія), в друку з 1580 р.

Найбільш консервативними з цього погляду були серби, болгари й москалі,—вони мають свої переклади св. Письма тільки з 1822 р. Це красномовний свідок того, як москалі мало цікавилися тим, щоб чути рідну мову свою в церкві...

В ділі популяризації й пропаганди книг св. Письма надзвичайно багато роблять окремі Біблійні товариства, особливо „Біблійне Товариство Британське й чужоземне“. Засновано його р. 1804, і з того часу воно надрукувало Біблію на 230 діалектах (до початку ХХ-го віку); деякими з цих діалектів не писано ще перед тим ніколи. Щоб зрозуміти надзвичайну працьовитість цього Товариства, подаю покажчик діалектів і мов, на яких надруковано вже Біблію, для центральної й східної Європи: литовська, польська, верхне - лужицька, нижне - лужицька, чеська, мад'ярська, словинська, українська (переклад П. Куліша і проф. Полюя), верхне-романська, романська, енгадинська, п'ємонтська, водівська (vaudois), північно-албанська, південно-албанська, румунська, сербська, хорватська, західно-болгарська, східно-болгарська, естонська-дорпатська, естонська-ревельська, лівонська, карельська самоїдська, калмицька, черемиська,

чуваська, татарська, кримсько-татарська і т. и. Для самої Індії св. Письмо перекладено більше як на 50 діалектів. Біблійне Товариство не спинилося перед трудностю перекласти Біблію на діалекти центральної й південної Африки; взагалі, як тільки місіонери здобували словник якоїсь мови та її граматику, перекладчики ставили до роботи, а Біблійне Товариство зараз же друкувало ці переклади...¹⁾

Знаючи все це, яким дивним стає вперта й довга боротьба Московського св. Синоду проти бажання українців мати св. Письмо в рідній мові... Пригадаю тут, що коли Пилип Морачевський послав свій переклад Євангелії на українську мову митрополітові Петроградському Ісидору, то митрополіт відповів Морачевському таким листом своїм 14 листопаду 1860 року: „По частномъ совѣщаніи съ Святѣйшимъ Синодомъ, увѣдомляю Васъ, что переводъ Евангелій, сдѣланный Вами или другимъ кѣмъ либо, не можетъ быть допущенъ къ напечатанію“...

VI.

Православна церква по своїй істоті щиро національна, і богослужбовою мовою вона має різні мови,—але все мови, що були колись живи-

¹⁾ Морис Верн, Біблія, Львів, 1903 р., переклад Л. У. ст. 78—79.

ми й національними, — мову грецьку, арабську, грузинську, слов'янську і багато інших. Церква Румунська, що багато віків держалася богослужбової слов'янської мови, з кінця XVII-го віку перейшла на мову живу румунську.

В Румунії слов'янської мови, звичайно, зовсім не розуміли і тому багато раз знімалося там питання про рідну мову в Богослуженні, аж поки митрополіт Досифей Сочавський р. 1679 не переклав богослужбових книжок на румунську мову. В перекладі Досифея багато слов'янізмів; а оце останніми часами румуни - уніяти зовсім очистили своє богослуження від слов'янських домішок і перейшли, таким, чином, на цілком живу румунську мову.

Всі православні слов'янські народи богослужбовою мовою мають мову т. з. церковно-слов'янську, але всі вони вимовляють її по своєму, — серби по-сербському, болгари по-болгарському, москалі по-московському; ця рідна вимова йде так далеко, що спочатку, слухаючи богослуження у різних слов'ян, можете й не зауважити, що вони служать однією мовою. На цій же підставі українці богослужбовий церковно-слов'янський текст повинні вимовляти, звичайно, по-українському. ¹⁾ Але до цього часу скрізь на Україні в більшості церковно-слов'янський текст вимовляють по московському.

¹⁾ Див. проф. І. Огієнко, Українська вимова церковно-слов'янського богослужбового тексту, 1921 р.

Останніми часами в багатьох православних землях помічається великий рух за заведення живої рідної мови до церкви; такий рух помічається в Болгарії, Сербії, Чехії (серед католиків, що прагнуть до православія), в Америці, в Білорусії, на Україні. Викликаний цей рух релігійним піднесенням, що помічається після світової війни, а також щирим бажанням вірних чути слово Боже зрозумілою мовою ¹⁾).

В церкві католицькій богослужбовою мовою переважно єсть мова латинська; проте частина католиків тримається й живої мови, — румунської, мад'ярської й інших; в багатьох околицях Хорватії, Далмації і Істрії ще від IX-го віку заховується Літургія в церковно-слов'янській мові. Звичайно, латинською мовою в католицькій церкві правиться тільки головніщі служби, всі ж так звані додаткові служби, проповіді і т. ін. завжди і скрізь по всіх католицьких землях правляться тільки в мові живій.

Рух за заведення живої народньої мови до церковного вжитку помічається тепер і в католицькій церкві; так, в Америці в т. з. незалежній польській церкві богослуження правиться на польській мові; у т. з. маріянитів богослуження пра-

¹⁾ Про це див. більше книжку: Проф. І. Огієнко, Світовий рух за утворення живої народньої національної церкви, 1921 року.

вляться теж польською мовою; в Чехії з початку 1920 року в багатьох коścioлах правлять виключно по-чеськи; в деяких місцях Юго-Славії—по хорватськи; в Білорусі—по білоруськи і т. и.¹⁾

Латинський текст в католицькій церкві не вимовляється скрізь однаково,—ріжні народи—італійці, німці, французи, англійці вимовляють його по своєму, з привнесенням своїх рідних мовних ознак. Ці свої ознаки досить значні; так, коли в 1912 р. у Відні відбувався Всехристиянський Евхаристичний Конгрес, то члени його, розмовляючи мовою латинською, спочатку не зовсім розуміли оден одного...

Протестанська церква знає тільки живу мову в Богослуженні,—німецьку, чеську, французьку, англійську і інші; богослужбовою мовою у протестантів завжди жива мова пастви. В деяких містах, по потребі пастви, Богослуження правиться навіть в двох мовах, одно за другим; так, в Варшаві службу правлять на німецькій і польській мові.

В 1860-х роках в Петрограді пастор Мазинг завів лютеранську службу на московській мові; на ці служби ходило багато не тільки лютеран, але й православних, зза чого ці служби хутко було заборонено...

Пригадаю тут, що в Петрограді перед сві-

¹⁾ Більше див, мою книжку: „Світовий рух“.

товою війною була спроба заснувати католицьку парафію з службою на московській мові...

VII.

Всі поважні місіонери в оден голос свідчать, що справа християнізації поганських народів провадиться добре тільки тоді, коли науку Христову несуть їм в живій рідній мові. Навернений до Христа нарід дуже неуважно слухає служби слов'янською мовою, коли її не розуміє; бували випадки, коли в Сибіру новоохрещені зовсім зрікалися йти до церкви, як що там служили церковно-слов'янською мовою: „не хочемо молитися за москалів“, простодушно поясняли вони...

І навпаки,—місіонери постійно свідчать, що їх справа йшла надзвичайно добре, коли вони правили служби Божі рідною для пастви мовою. Дуже часто в таких випадках місця в церкві не хватало для всіх бажаючих помолитися. Доводилось навіть вірних впускати до церкви по квітках...

Настоятелю православної церкви в Берліні прот. Ол. Мальцеву було дозволено в 1890-х роках правити православні служби Божі німецькою мовою (по перекладу самого Ол. Мальцева); в результаті й своїх, і інословних було так багато, що церква не вміщала всіх, і „за отсутствієм свободнаго мѣста многіе стоятъ кругомъ ея“... ¹⁾).

¹⁾ Всенощное Бдѣніе, німецькій перекладъ Мальцева, Берлінъ, 1892 р., ст. XI.

Додам до цього те, що коли розпочалася справа про скликання останнього московського собору, то в матеріялах предсоборного зібрання 1906 р. знаходимо, що декільки єпископів висловилися за потребу заведення Богослуження в живій народній московській мові, напр. Яків, архієп. Ярославський і Олонецька Духовна Консисторія.

VIII.

Мова українська має всі данні стати мовою богослужбовою, бути мовою церкви.

Мова українська по своїй істоті одна з найближчих до мови давнь-слов'янської серед усіх мов слов'янських. Єсть кутки на широкому просторі України, де й тепер ще так зберіглася стара наша українська мова, що слухаєш тамошніх людей, і тобі здається, буцім живеш ти за часів Кирила та Методія... ¹⁾. Ось зза цього, власне, переклад на українську мову і св. Письма, і богослужбових книжок не втрачає тих кращих ознак, що їх маємо в мові церковно-слов'янській.

Українська мова на широкому своїм просторі донесла аж до наших днів силу старих слів, відомих і мові церковно-слов'янській, таких, як: година, годі, як, треба, нині, понеже, туга, вина,

¹⁾ Про це я писав в своїй книжці: Рідна мова в українській школі; вид. 2, Київ, 1918 р., ст. 17.

вечеря, добре, вельми і баг. інш.; звичайно, всі ці слова дуже наближають нашу живу мову до мови церковно-слов'янської.

Крім цього, українська мова заховала від давньої давнини багато старих граматичних форм, які теж дуже наближають її до мови церковно-слов'янської. Напр. датний одмінок на о ві, е ві: Господеві, синові; зовний одмінок: Отче Боже, діво; двійне число: дві руки, дві нозі; дієменник на ти: просити, хвалити; давні форми дієслівні: просив еси, ходила була і т. ін. Додам до цього, що українська мова зберігає давній старий наголос; що вона в повній силі, як і в мові церковно-слов'янській, змінює звуки г, к, х на ж, ч, ш і з, ц, с: в руки, на нозі, в дусі; що в складні своїй наша мова зберігає теж багато старовини.

Всі ці ознаки роблять нашу українську мову надзвичайно близькою до мови церковно-слов'янської, а разом з тим і дуже придатною до церковного вжитку. Багатство граматичних форм і велика, багата синоніміка нашої мови полегчує цю справу надзвичайно ¹⁾.

Мова українська була вже на Україні мовою церкви. Богослуження на Україні завжди відбувалося з українською вимовою церковно-слов'янського тексту, аж покиль це не було за-

¹⁾ Див. про це більше: Проф. І Огієнко, Курсь українського язика, изд. 2-е, Київ, 1919 р., ст. 287—289.

боронено нам за цариці Катерини ¹⁾. Проповіді на Вкраїні виголошувались українською мовою, про що красномовно свідчать товсті томи українських проповідей за XVII вік, напр. „Ключъ Разумѣнія“ 1659, 1660, 1663 і 1665 р.р. славетного проповідника українського Іоанникія Галятовського, або „Огородокъ Маріи“ 1676 р. та „Вѣнецъ Христовъ“ 1688 р. Антонія Радивиловського, і баг. інш. праць таких проповідників українських, як от: Леонтій Карпович, Лазар Баранович, св. Дмитрій Ростовскій (Туптало) і інш. ²⁾.

Євангелія в українській церкві дуже часто читалася „простою мовою“, по-українському, для чого ще в XVI-м віці було перекладено її на українську мову аж п'ять раз: 1) в 1556 р. в м. Пересопниці на Волині, 2) в 1571 р. в Володимирі Волинському, 3) в 1580 р. переклав і надрукував її Василь Тяпинський, 4) в 1581 р.—Валентин Негалевський і 5) Літківська Євангелія. Додамо до цього ще цілу низку так званих Учительних Євангелій українською мовою (друкованих і недрукованих) р.р. 1595, 1606, 1616, 1619, 1637, 1696 і інш.

Ці Євангелії в українській мові безумовно

¹⁾ Див. Проф. І. Огієнко, Як цариця Катерина обмозковлювала церкву українську, 1921 р.

²⁾ Див. И. Огієнко, Проповѣди Іоанникія Галятовскаго, „Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества“, т. 19 за 1913 рік.

читалися в церкві; так, Євангелії Пересопницьку й Волинську поділено на зачала і в них старанно позазначувано, звідки денна Євангелія починається і де кінчиться, а це все вказує на практичний вжиток їх. В Пересопницькій Євангелії написано, що її перекладено „для читання церквей Божіих а, для наоуки люду христіанского“. Так звані Учительні Євангелії читалися українською мовою в церкві не тільки скрізь на Україні, де це було тоді звичайною річчу, але навіть й на Москві; так, напр., їх читав в церкві людям р. 1675-го патріарх московський Іоаким ¹⁾).

На Вкраїні були ще толкові Апостоли, Синаксарі і ті и. українською мовою і вони теж читалися в церкві. Мода на читання Апостола й Євангелії українською мовою була в той час постільки поширеною по Вкраїні, що проти неї виступив зпочатку ХУІІ-го віку відомий оборонець слов'янської мови Іван Вишенський; він писав: „Євангелія и апостола въ церкви на литургіи простимъ языкомъ не выворочайте, по литургіи же для вырозумѣнья людского попросту толкуйте и выкладайте; книги церковныѣ всѣ и уставы словянскимъ языкомъ друкуйте“. Цей виступ Івана Вишенського красномовно свідчить, що по церквах на Вкраїні Апостола і Євангелію читали по укра-

¹⁾ И. Шляпкинъ, св. Димитрій Ростовскій, Спб. 1891 р., ст. 124.

їнськи. Звичайно, цеї ради Вишенського ніхто не слухав і Евангелія й Апостол таки читалися в церкві українською мовою. Так ця справа продовжувалась аж до кінця ХУІІ-го віку,—тоді тільки, прибравши українську церкву до своїх рук, Москва змогла заборонити нам вживати в українській церкві рідну мову...

Таким чином, як бачимо, домагаючись введення української мови до церковного вжитку, ми ніякої новини не заводимо,—ми хочемо тільки відновити все те, що на Вкраїні вже було, але було потім заборонено нам Москвою...

За ХУІ, ХУІІ і ХУІІІ віки на Вкраїні написано було багато церковних і богословських книжок українською мовою; ці книжки мають надзвичайно гарну богословську термінологію, — просту, влучну, виразну й розвинену; на жаль тільки ще не складено історичного богословського українського словника; коли словник такий буде складений, тоді всі наочно пересвідчаться, як надзвичайно придатна українська мова і до богословії, і до служб Божих, і як довго її вживалося в українській церкві!...

Повинен підкреслити тут ще одну річ. Наші церковні письменники ХУІ—ХУІІ віків дуже любили обіруч користати з св. Письма; цитатами з Біблії переповнено всі їхні писання; на краях книжок цих завжди зазначається місце з Біблії, звід-

ки взято цитату. Колиб посписувати всі ці цитати з всіх українських творів і звести їх до купи, то ми б мали добру частину Біблії в перекладі на укаїнську мову XVI—XVII віків ¹⁾.

Українська мова зза свого словарного богатства і зза богатства своєї синонімики надзвичайно придатна для обминання ріжних шорстких виразів. В церковно-слов'янських текстах, особливо старозавітних, єсть багато виразів, які в буквальнім перекладі були б надто вульгарними, напр. сокруши враги, зубы грѣшниковъ сокрушилъ еси, стерлъ еси супостаты, нескверная матерь, плодъ чрева, утроба і багато інш. Всі ці вирази в українській мові легко приймають пристойну церкві поважну форму і в перекладі. Тільки профани перекладають ці вирази вульгарно на радість всім ворогам української мови...

IX.

Традиція й консерватизм, певне, ніде не грають такої великої ролі, як в ділі віри й церкви; зза цього така велика прив'язаність всіх народів до своєї церковної мови. З дитинства ще привчаємось ми до своєї церковної мови і поволі навчаємось кохати її, часто навіть ми любимо церковні молитви не за зміст їх, бо його можуть

¹⁾ Підкресляю тут це, як корисну працю для наших церковних товариств; ці ж товариства могли б дати й потрібні на роботу цію кошти.

й не розуміти, а за саму форму. Звичка в цім ділі відіграє найбільшу роль. Коли св. Степан Пермський в XIV віці служив зирянам Службу Божу їхньою мовою, то це для московського духовенства було настільки річчю новою, що на св. Степана посипались різні обвинувачення, і тільки заступництво самого князя спасло святителя від великих клопот...

От зза цієї традиції й консерватизму (які входять поволі в наше життя і в нашу культуру) ми так міцно тримаємось старої слов'янської мови в церкві. Проте ця традиція річ умовна; богослуження милозвучною живою українською мовою, звичайно в розумному перекладі, буде в естетичнім відношенні значно вище від богослуження давне-слов'янською мовою; жива мова зробить своє,—вона змінить одну традицію на другу, і прийде час, коли буде певна традиція і за мовою українською... Уже й тепер помічаються виразні ознаки цього: храми, де служиться українською мовою, завжди до країв переповнено вірними... А це ясна ознака, що ласка Божа перебуває в цім ділі, і що воно розростеться і дасть багатий врожай...

Х.

Зроблю тепер підсумки всьому, що тут я сказав.

1. Св. брати Кирило та Методій Св. Письмо

і богослужбові книжки переклали на живу народню мову.

2. З плином віків, коли ця мова старіла, богослужбові книжки постійно виправляли, щоб наближити їх до мови живої.

3. Св. Письмо благословляє вживання живої мови в церкві.

4. Апостоли писали книги св. Нового Завіту не літературною клясичною грецькою мовою, а мовою народньою.

5. В перші віки християнство ширилось тільки на живій мові.

6. Кожна православна слов'янська церква богослужбовий церковно-слов'янський текст читає тепер тільки з своєю рідною вимовою.

7. Місіонери свідчать, що справа їхня йде добре тільки тоді, коли богослуження правиться живою зрозумілою мовою.

8. Мова українська має багато ознак на те, щоб твердо стати богослужбовою мовою.

9. Два віки—XVI і XVII—на Україні в церкві вже вживалося живої української мови.

10. Прив'язанність наша до старої церковної мови єсть справа умовної традиції.

Таким чином все вищесказане міцно переконує нас в тому, що мова українська має всі права і повну змогу стати мовою церкви. В самій

справі цій рішуче немає нічого, що б порушувало чи церковні канони, чи церковну православнo-християнську традицію.

Богослуження по самій ідеї своїй мусить бути спільним, всенароднім, мусить бути таким, щоб в церкві кожний справді міг сказати: „Промовмо з цілої душі і з цілого розуміння нашого промовмо“. А це може бути тільки тоді, коли кожний вірний добре розуміє всі молитви Богослуження, а для цього вони повинні бути в матерній мові...

Кріпко віримо й сподіваємось, що українська мова піде до церкви й стане мовою богослужбовою. Великий Український Нарід з переповненого серця побожно складе у Святого Престолу Божого свою найбільшу всенародню жертву Богові—свою мову живу...

І тоді на Великій Вкраїні во віки вічні хвалитимуть Бога живого милозвучною, всім зрозумілою українською мовою!..

В живій церкві живая душа душа
Нехай Господа хвалить живого
Живим словом своїм повсякчасно,
Нині й завжди, й навічний віки!..

Проф. ІВАН ОГІЄНКО.

16. Прив.-доц. І. ПЕЛЕНСЬКИЙ. Український церковний стиль.

17. Проф. І. ОГІЄНКО. Сербська церква і її змагання до оновлення (тимчасово див. № 11 ст. 7—18).

18. Проф. І. ОГІЄНКО. Нова чесько-словацька церква і її наука (тимчасово див. № 11 ст. 22—41).

19. Текст поминання влади Української Народньої Республіки. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 м. п.

20. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські шкільні молитви. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 марок.

21. В. ГИНІЄНКО-САВІЙСЬКИЙ. Сучасне правне становище Української церкви.

22. Проф. І. ОГІЄНКО. Як цариця Катерина обмосковлювала Церкву Українську. 1921 р. 24 ст. Ціна 30 м. п.

23. Проф. І. ОГІЄНКО. Давні переклади Письма св. на українську мову. І. Пересопницька Євангелія 1556 р. 1921 р. 24 ст. 40 мп.

25. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві перехресували українців.

26. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві палили церковні українські книжки.

27. Зразки українського церковного діловодства.

28. Проф. І. ОГІЄНКО. Братське послання церковним діячам Чехії і Сербії про Українську Автокефальну Церкву.

29. Грамоти Царгородського Вселенського Патріярха до Українського Народу

30. Проф. В. БІДНОВ. Коротка історія Української церкви.

31. Молитва за отчизну про перемогу над ворогом, що запосів Рідну Землю. 1921 р. Ціна 5 марок. Видання 2-е.

32. Церковні часи, з грецької на українську мову переклав Проф. І. ОГІЄНКО.

33. Церковні співи на св. Літургії, на українську мову з грецької переклав Проф. І. ОГІЄНКО

34. Ранішня і всеношна служба, з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.

35. Чин вечірні, повечір'я і північної служби; з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.

36. Меморандум Чехословацької Церкви до Сербського Архієрейського Собору, з чеського переклав Проф. І. ОГІЄНКО.

37. Прив.-доц. о. П. ТАБІНСЬКИЙ. Автокефалія української церкви.

0,96(1986)

4374

38. Прив.-доц. о. П. ТАБИНСЬКИЙ
службі Божій і в Богословії.

39. Синодик славних лицарів, що в боротьбі за волю України
життя своє поклали на вітар отчизни. 1921 р.

40. Статут Чехословацької Церкви. З чеської
Проф. І. ОГІЄНКО. 1921 р. 8 ст. Ціна 1⁵

41. Проф. І. ОГІЄНКО. Як треба вимовляти букву Ї
церковно-слов'янських текстах. Історія букви Ї. 1921 р. 16 ст. 2⁵ м. п.

42. Проф. І. ОГІЄНКО. Головніші правила українського
правопису. 1921 р. 16 ст. 25 м. п.

Праця в благодійнім видавництві „Українська Автокефаль-
на Церква“ безплатна. Всі кошти від продажу книжок цілком
поступають на збільшення фонду Видавництва.

Адреса для замовлень книжок: Tarnów, hotel „Bristol“
№ 6, проф. І. Огієнко.

Книжки продаються по всіх українських книгарнях.

ЦІНА 40⁰⁰ МАРОК.



рл 4374

Г. Огієнко

Укр. мова

як мова

Богослужба